

הסיכום ממערכי השיעור לספור הקצר.

כתב וערך המורה: אלי פררה

יגון, או מועקה / אנטון צ'יוב

הספור מוכר בשני שמות: "יגון", או "מועקה". בשני השמות הספור עוסק בנבכי-נפשו של גיבור הספור יונה פוטאפוב, שעבר מן הכפר אל העיר הגדולה, יחד עם בנו, סוסתו ועגלתו, במטרה להתפרנס מעגלונות. העיר הגדולה, אכן "גדולה עליו". היא אינו מסתגל לאורחות החיים של העיר הגדולה, בעיקר בתחום אחד, ביחסי-אנוש. הקור, הניכור והאטימות של אנשי העיר הגדולה מעיקים וצרים עליו (ניכור, נגזרת מהמילה נְכָרִי, זר, ובהשאלה – ריחוק). התחושה הכבדה של הזרות והניכור באים לידי ביטוי בצורה חריפה, לאחר שבנו מת טרם זמנו. האבל על מות בנו, וחוסר היכולת של יונה לפרוק מעליו את הכאב של האובדן והמוות, הם שנותנים לתחושה הכבדה הזאת של המועקה – על כן נקרא שם הספור: מועקה. היגון, אם כן, הוא כפול: גם על מות בנו בטרם עת, וגם על המועקה הכבדה בשל הניכור והזרות – על כן שם הספור הוא גם: "יגון".

ההיצג, (אקספוזיציה)

מקום ההתרחשות: בעיר הגדולה (פטרבורג) והאכסניה בעיר, שם מתאכסן יונה פוטאפוב.

זמן ההתרחשות: לאחר מות בנו של יונה פוטאפוב; קוזמה יוניץ', עגלון כמותו.

גבור הספור: יונה הוא איכר שבא מן הכפר לעיר הגדולה להתפרנס מעגלונות. כמו כל אדם, שבא מן הכפר אל העיר הגדולה, יש בלבו רגשי-התבטלות ונחיתות מול אנשי העיר. את זה אנו קולטים ביחסו של יונה העגלון לאלה הזקוקים לשירותיו להסיעם בעגלתו: הם גוערים בו, לועגים לו ואפילו חובטים בעורפו... והוא צוחק וחושב, או מתרץ את ההתנהגות הזאת, כביטוי של התבדחות מצדם. מצד שני הוא אדם פשוט, עני, וניכר בו שהוא איש-שיחה, שאוהב להתחכך עם האנשים, לשמוע ולספר ולשתף אחרים בחייו האינטימיים, כמו שהוא היה בוודאי היה רוצה להיות שותף בחייהם של אחרים. אנו מבחינים בזאת, כאשר הוא מתאר את ההתנהגות של אנשי הכפר, לו ידעו וחיו בסביבתו, בזמן שבנו נפטר, התנהגותם הייתה שונה ואנושית יותר: "לספר איך חלה הבן, איך סבל [...] לתאר את ההלוויה, את הנסיעה לבית החולים [...] בכפר נשארה הבת אניסיה, גם עליה יש לדבר [...] והשומע – עליו מוטל להיאנח, לגנוח בהסכמה... ומוטב אפילו לספר לנשים, הגם שפִּתִּיּוֹת הן; די במילה או שתיים, וכבר הן שופכות דמעות כמים" כך לדעתו, צריכים לחיות ולהתייחס בני-האדם, כשהם מעורבים, מתעניינים ושותפים ומעורבים זה בזה לצער ולשמחות. על פשטותו של יונה אנו למדים בדרך התנהגותו ושיחתו עם הסוסה בסוף. הוא אינו מצליח לעשות השאלה טובה, כדי "להדגים" בפני סוסתו, איך הייתה מרגישה אילו זה היה קורה לה. לדבר אל הסוסה, ובכלל אל בהמות-הבית שמסביב, כשותפים לחיים, זה ממנהגם של אנשי הכפר הפשוטים. דבר שמהווה אפיון נוסף ליונה.

יונה העגלון מתואר בראשית הספור באופן חיזוני, וגם בתחושותיו הפנימיות דרך התיאור של סוסתו. כשם שהיא "מרגישה" בערב חורפי-קר, כאשר הם ממתינים לנוסעים שיעלו על העגלה, כך בעצם מרגיש יונה העגלון. השלג היורד על גב הסוסה, על הכתפיים ועל הכובע, מחברים את יונה עם הסוסה לשותפות גורל אחד, דרך תיאור אחיד של חיזוניהם ופנימיותם:

הוא "הלבין כולו ודמה לרוח רפאים" [...] "סוסתו לבנה (מהשלג) ודוממת כמותו". הסוסה שקעה מן הסתם במחשבות, כנאמר בתיאורו של המספר: "בריה זו (הכוונה לסוסה) שניתקוה מן המחרשה, מן הנופים האפורים שהורגלה אליהם, והטילוה אל המערבולת הזאת, שהבריות מתרוצצים בה רצוא ושוב, אל אורותיה המפלצתיים וסאונה העיקש שלה (סאון = שאון, רעש), איך אפשר שלא תהיה שקועה במחשבות?" בודאי שאין אלה המחשבות של הסוסה, אלא השתקפות למחשבותיו של יונה העגלון, הבאים לידי ביטוי בדרך תיאור מחשבותיה של הסוסה. ההמחשה למחשבות אלו, מתבטאת בהדגמת יחסם, דיבורם ושאונם של הנוסעים העולים לעגלתו של יונה.

הסיבה והמניע: הפער בין אנשי הכפר הפשוטים ואנשי העיר הגדולה ביחסם לבריות. יחס של התנשאות ואטימות, היוצר חומה גדולה של זרות וניכור. אנשי העיר; ליבם בהמי, יחסם משפיל ומתנשא מעל מי שנחשב בעיניהם כנחות מהם. אוזנם אינה קשובה לבעיות של אחרים, מרוכזים בעצמם ובעולמם האישי והאנוכי.

נקודת הסיבוך: נקודת הסיבוך מתחילה מאותו רגע שעולים לעגלתו של יונה הנוסעים הראשונים. תחילה עולה איש הצבא: בכלל, כל הדמויות המשניות בספור, הן במטרה להבליט ולייחד את דמותו של גיבור הספור, ועל כן, כולם עד אחד, אינם מזוהים אפילו בשם: איש הצבא, שלושת הצעירים העליזים, החצרן והעגלון הצעיר שקם ממיטתו. היחידים שכן מזוהים, ויש להם שמות, אינם שותפים לעלילה באופן ישיר: בתו אניסיה, ובנו קוזמה יוניץ. זהו אפיון בולט של הספור הקצר, שהדמויות המשניות באות להאיר ולהבליט את הגיבור הראשי, ועל כן לפעמים אינם מזוהים בשם, כמו בספור הזה. אחריו עולים לעגלה שלושת הצעירים העליזים שיצאו מהמסבאה; שניים גבוהים וכחוישים והשלישי גוף וגיבן. (גוף = קטן קומה) כל הארבעה אטומים לרחשי כאבו של יונה. יש התעלמות מוחלטת מדבריו, לכל היותר התייחסות לעגנית לאבלו, וכל מעיינם להגיע כמה שיותר מהר למחוז חפצם, ואם אפשר תוך התבדחות והתעללות על מי שאינו ממעמדם. הם עירוניים – הוא עגלון כפרי פשוט. ההתעלמות הזו באה לידי ביטוי ע"י מוטיב העיניים, או יותר נכון עצימת העיניים. איש הצבא, הנוסע הראשון, כאילו והוא מגלה הזדהות במצבו של יונה, כשהוא מנסה לתמרן את העגלה: "כולם מנוולים מה?; זוממים להתנגש בך [...] הכול כמו נדברו נגדך" יונה מנצל את "הפְּרָצָה" הזאת בנוקשותם של אנשי העיר ומנסה לעניין את איש הצבא בכאבו ואבלו, אך עיניו של זה כבר עצומות. הבאים אחריו, שלושת הצעירים ה"עליזים", לאחר שסבאו במסבאה עולים לעגלתו, והם חצי שיכורים ומתלהמים, מגדפים ומקללים, וכל המונם קלות-ראש, גסות-רוח ואטימות-לב (כל המונם = דיבוריהם, מעשיהם והווייתם). חובטים בעורפו ממש כאחד הסוסים, כדי שיזדרז ויסיע אותם במהרה למחוז חפצם: "שמעת קולירה זקנה, את צווארך אפצפץ!" אינם מקשיבים ואינם קשובים ליונה, גם כאשר שמעו על יגונו ואבלו "בחצי-אוזן" – תגובתם נמהרת ורוטנת: "כולנו נמות... – נאנח הגיבן ומוחה את שפתיו אחרי פרץ השיעול..." ומה תגובתו של יונה?: "חי חי חי... הוא צוהל – אדונים עליזים... אלוהים ייתן לכם בריאות". לא הספיק לוודא איתם מה קלטו מתוך יגונו, והם כבר שמחים להיפטר ממנו ולרדת מהעגלה באנחת רווחה. ובכך בעצם, הם עצמו את לבם ואת עיניהם, מדמותו מלאת היגון והמועקה של יונה העגלון.

השיא: לאחר "המפגש" של יונה עם שלושת הצעירים גסי-הרוח, שחבטו בו, גדפו והשאירו אותו בודד ומיוסר בעגלתו, זהו הקטע הדרמתי בספור. מכאן יונה מגלה את האמת הפנימית שלו, על חיי העיר הגדולה ואנשיה. לאחר שירדו מהעגלה נשאר יונה עם הרהוריו ויגונו: "עיניו חרדות ומיוסרות, מתרוצצות על קהל העוברים-ושבים המהלכים משני צדי הרחוב:

כלום בכל האלפים הללו לא ימצא אפילו אחד שיאזין לדבריו!" הנה כי כן, הוא גילה את האמת הערומה; כל כך הרבה אנשים סביבו, המולה ושאון... ואטימות. הבדידות רק מגבירה את עוצמתה, והיגון מציף אותו ללא שיעור: "יגון גדול, יגון ללא גבול, המבקש לפרוץ מחזהו ולהציף את כל העולם כולו, אלא שאין הוא נראה לעין..." הוא הבין שבעיר הגדולה, עם המון אנשים מסביב, בניגוד לכפר, אפשר להיות בודד עד דיכאון, ואם בנוסף לכך אתה במצוקה בשל מועקה הרובצת עליך, בגלל אירוע כזה או אחר (במקרה של יונה זה מות בנו) יגונך יכול להציף את כל העולם כולו, ואין מי שיקשיב לך, יתמוך בך או יעודד אותך.

הפואנטה: לאחר שהתייסר באמת שגילה על העיר הגדולה ואנשיה, נותרה ברירה אחת בידינו; לחזור אל חצר העגלונים, שם אולי יהיה מישהו, אלה הקרובים אליו ואל עולמו, עגלונים כמותו, אולי מי מהם יקשיב לו, והוא יוכל לשפוך את לבו בפניו? הראשון שפגש בדרכו אל האכסניה, הוא החצרן. וזה רק מגביר את בדידותו ויגונו: "ואתה, מה אתה עומד כאן? עבור וסע!" באכסניה נמצאה לו הזדמנות קטנה לשוחח עם עגלון צעיר, שהתערר משנתו לשתות מים. יונה לא מספיק לתפוס איתו שיחה קלה לשם עידוד והמשך השיחה על מות בנו, וזה כבר חוזר לפינתו, כיסה את ראשו ונרדם! שוב עצימת עיניים מטפורית ואטימות-לב למצבו המדוכדך של יונה. נותרה לו הסוסה – היא תקשיב לו! לבה אינו גס, והיא לועסת ומנענעת את ראשה, אות וסימן להשתתפות בצער, להבנה וקירבה כל-שהיא עם יגונו של יונה. לבה ואוזנה של הבהמה יותר אנושיים מלבם הבהמית של האנשים כאן בעיר...

המסר החברתי: המסר החברתי כאן ברור ונשמע היטב. ככל שהישוב האנושי גדול, ומספר האנשים בו עצום יותר, כך קטן ובודד הוא הפרט בתוכם. דווקא אצל האנשים הפשוטים, בעיירות ובכפרים, באים לידי ביטוי הצד האנושי והיחס הפמיליירי בין הבריות. {פמיליירי; משפחתי} ויש בקרבם רוחב-לב, התחשבות ואוזן קשבת למצוקות האחר. מעורבות חברתית גדולה יותר ואנושית יותר. הם וחיות הבית שלהם. אפילו בבהמה, סוסתו של יונה, נמצא את הקשב האנושי, ואילו אוזנם ולבם של אנשי העיר, יותר בהמיים מאנושיותם.

דרכי העיצוב בסיפור: (על העיצוב, ראה הסבר מפורט במונחים לסיפור הקצר בעמ' 92) א. מוטיב העיניים; יותר נכון, עצימת העיניים כביטוי לעצימת הלב, אטימות הרגש האנושי לסבל של האחר, הזר והנחות ממך.

ב. העמדת הבהמה מול האנושי; הסוסה יותר אנושית מהאדם. היא "שותפה" לחיים, לצער ולמחשבות. האדם הכפרי והפשוט מזוהה ומזדהה עם בהמותיו, והן מגיבות בהתאם ומזדהות איתו. לעומת אנשי העיר. מגלים חוסר אימפטיה והזדהות למי שאינו כמוהם. יחסם גס ובהמי. ג. היגון הפנימי והמועקה הנפשית, ברגע שאינם יכולים לבוא לידי פירוק, הם עצומים ומכבידים, עד כדי הצפת העולם כולו: "יגון ללא גבול, המבקש לפרוץ מחזהו ולהציף את כל העולם כולו, אלא שאין הוא נראה לעין..." כך מתאר המספר את תחושותיו של יונה העגלון.